КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.4:351.86 (474)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.2.6>

ДРОБОТОВ С.А.

ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розкрито сутність та значення політичної компоненти системи національної безпеки. Проведено аналіз національної безпеки як елементу боротьби за владу політичних еліт. Зроблено акцент на національній безпеці як об'єкті державної політики. Визначені особливості формування такої політики за наслідками політичної боротьби за владу. Розкрито сутність та значення політичної безпеки як елементу системи національної безпеки країни. З'ясовано, що політична стабільність, як елемент національної безпеки, демонструє рівень та міру відповідності тих чи інших політичних гасел, змісту політичних процесів, реальних інтересів політичних еліт національним інтересам та системі національних цінностей. Наголошено, що політичні еліти на етапі формування органів державної влади повинні усвідомлювати, що політичні амбіції та політичні лозунги повинні відходити а другий план у процесі практичної реалізації своєї політичної правосуб'єктності, яка втілюється у призначенні посадових осіб, а також формуванні основних програмних документів розвитку системи забезпечення національної безпеки. Зроблено висновки, що система цілей національної безпеки, національних інтересів, а також система загроз національної безпеки частіше за все виступають засобом політичних спекуляцій та політичної боротьби. Політичні партії проголошують власне бачення цивілізаційних цінностей та політичний курс для країни, який не завжди співпадає з реальними очікуваннями суспільства бо відповідає нагальним потребам держави в процесі забезпечення власного суверенітету та незалежності. Тому в цьому контексті політичний вимір національної безпеки уявляється кризовою сферою, а політичні процеси підлягають пильному нагляду з боку держави з метою недопущення деформації системи цивілізаційних цінностей та штучної заміни обраних векторів розвитку держави. Національна безпека виступає об'єктом державної політики. Такий вимір національної безпеки демонструє потенційну можливість забезпечення стабільності державотворчих процесів через формування системи стратегічних документів, законодавчих актів, в яких закріплюватимуться основні засади формування державної безпекової політики, визначатимуться пріоритети розвитку держави та національні інтереси, визначатимуться основні ризики для національної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, політична безпека, політичні процеси, система забезпечення національної безпеки, цивілізаційні цінності.

There were disclosed the essence and significance of the political component of the national security system. It was made an analysis of national security as an element of the struggle for power of political elites. The main accent was placed on national security as an object of state policy. There were determined the peculiarities of the formation of such a policy because of the political struggle for power. The essence and significance of political security as an element of the national security system of the country were revealed.

It was found that political stability, as an element of national security, demonstrates the level and extent of compliance of certain political slogans, the content of political processes, the real interests of political elites to national interests and the system of national values. It is emphasized that political elites at the stage of formation of public authorities should be aware that political ambitions and political slogans should recede and the background in the process of practical implementation of their political personality, which is embodied in the appointment of officials, as well as the main program documents ensuring national security. It is concluded that the system of national security goals, national interests, as well as the system of threats to national security are most often a means of political speculation and political struggle. Political parties proclaim their own vision of civilizational values and a political course for the country, which does not always coincide with the real expectations of society because it meets the urgent needs of the state in the process of ensuring its own sovereignty and independence. Therefore, in this context, the political dimension of national security is a crisis area, and political processes are subject to close supervision by the state in order to prevent deformation of the system of civilizational values and artificial replacement of selected vectors of state development. National security is an object of state policy. This dimension of national security demonstrates the potential for ensuring the stability of state-building processes through the formation of a system of strategic documents, legislation, which will establish the basic principles of state without security policy, prioritize state development and national interests, identify major risks to national security.

Key words: *national security, political security, political processes, system of national security, civilization values.*

Вступ. Національна безпека України завжди є одним із провідних об'єктів уваги з боку різних політичних партій сил, еліт. У політичному вимірі вона виступає скоріше як елемент електорального впливу, засобу формування необхідної для цілей політичної кампанії суспільної свідомості. Натомість у процесі реалізації публічно-політичної правосуб'єктності на етапі формування інститутів держави підхід до забезпечення національної безпеки України змінюється. Усі розуміють, що без її забезпечення політичне майбутнє партій, блоків політичних еліт в умовах незалежності України просто неможливе, тому і підходи до формування державної політики в без пековому секторі стають більш професійними із залученням висококваліфікованих фахівців. Національна безпека перетворюється на інструмент боротьби рейтингів, шляхом підвищення ефективності тих чи інших елементів системи її забезпечення результатами дій конкретних політичних партій, публічних осіб тощо.

Натомість слід чітко розуміти, що забезпечення національної безпеки – це одна із основоположних завдань держави, її інституцій та суб'єктів політичних взаємовідносин. Ця сфера не може бути засобом досягнення політичних кон'юнктурних цілей. Необхідно усвідомлювати, що вона повинна існувати поза межами політичної боротьби. Національна безпека об'єктивно може бути тоді в епіцентрі політичної уваги, коли проваджуваний державою курс дійсно сприяє послабленню безпекового становища, призводить до загострення соціальної нерівності, внутрішньодержавного протистояння. Тобто національна безпека та стан її забезпечення можуть виступати як індикатор політичної спроможності еліт, і саме ця проблема набуває особливої актуальності в умовах останніх політичних трансформацій в Україні.

Ступінь наукової розробки теми. Проблематика забезпечення національної безпеки України в контексті політичних процесів, особливо в періоди зміни політичних еліт, завжди була об'єктом уваги з боку фахівців, про що свідчать праці таких вчених, як Абрамов В.І., Афоніна О.Г., Адамчук О.В., Білоус В.Т., Горбулін В.П., Дзьобань О.П., Дмитренко О.М., Їжа М.М., Качинський А.Б., Нижник Н.Р., Овчаренко Ю.О., Салюк С.В., Ситник Г.П. та ін.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз політичного виміру національної безпеки України з акцентом на мінімізацію спекулятивного використання її та безпекового становища загалом як інструменту політичної боротьби.

Результати дослідження. Національна безпека є ключовим об'єктом державотворчих процесів. Її забезпечення є запорукою існування держави як такої, дотримання недоторканності державних кордонів, цілісності та повноти в реалізації суверенітету, а також міжнародно-правової правосуб'єктності. Політичне керівництво держави завжди має приділяти першочергову увагу системи забезпечення національної безпеки, а тому питання, пов'язані з нею, об'єктивно

стають елементом політичного протистояння, боротьби, PR-заходів. Політичне керівництво країни завжди визначає систему забезпечення національної безпеки одним із ключових напрямків свого впливу.

В умовах сучасності рівень суспільного інтересу в даній сфері постійно підвищується, враховуючи те, що негативні фактори, які впливають на стан забезпеченості національної безпеки, дедалі відчутніше впливають на всю сукупність соціально-економічних та суспільно-політичних процесів у країні. За таких умов національна безпека перетворюється на один із найважливіших індикаторів ефективності політичного управління.

На думку В.І. Абрамова та О.Г. Афоніної, «визначальними чинниками, що впливають на стан національної безпеки України, є внутрішньополітична обстановка, зовнішньополітичний курс та ефективність державної політики в секторі безпеки» [1, с. 5]. Тобто вчені акцентують увагу на тому, що національна безпека та система її забезпечення формуються під впливом політичних рішень. Така взаємозалежність проявляється на різних етапах політичного процесу, демонструє необхідність розробки дієвих інструментів та стабільних механізмів її забезпечення навіть в умовах політичної невизначеності.

Про необхідність виключення національної безпеки за межі політичних процесів говорять також П.В. Мельника, Н.Р. Нижника та ін., акцентуючи увагу головним чином на необхідності досягнення максимально берегового становища. При цьому предметом політичних дискусій та елементом політичної боротьби можуть і повинні бути не сама система національної безпеки, а способи її досягнення, напрямки підвищення ефективності функціонування окремих елементів системи її забезпечення [8, с. 245–254]. Головною метою функціонування системи забезпечення національної безпеки України є забезпечення певного рівня безпеки держави, який гарантував би її державний суверенітет. Мета функціонування цієї системи досягається реалізацією головної функції – виявленням небезпек і загроз національним інтересам та їх нейтралізацією [12, с. 20–22]. Це означає, що в політичній площині повинні постійно підніматися питання актуальності національних інтересів, фіксуватися індикатори їх забезпеченості, а також загрози та ризикогенні фактори, які існують у сучасних умовах. Таким чином, політична еліта, політичні партії стають провідниками тих цінностей, як сприймаються населенням в якості системи цивілізаційних, а отже, детермінують певну конфігурацію національних інтересів. Останні стають базисом для визначення принципів побудови системи забезпечення національної безпеки.

Із цього приводу слушною є позиція М.М. Їжи та Ю.О. Овчаренко стосовно того, що «аналіз стану національної безпеки України як держави, яка відносно недавно здобула незалежність і перебуває на перехідному етапі свого розвитку, дає змогу стверджувати, що суперечливі процеси трансформування державної влади негативно позначилися на ефективності функціонування системи забезпечення національної безпеки» [6, с. 23]. Це може означати, що політичні еліти на етапі формування органів державної влади повинні усвідомлювати, що політичні амбіції та політичні лозунги повинні відходити а другий план у процесі практичної реалізації своєї політичної правосуб'єктності, яка втілюється у призначенні посадових осіб, а також формуванні основних програмних документів розвитку системи забезпечення національної безпеки.

Вони не повинні прийматися кожною наступною владою, а лише коригуватися. На нашу думку, основна цінність системи забезпечення національної безпеки полягає у стабільності стратегічних напрямків її розвитку, проголошуваних цілей та інституціональній побудові. Вони не повинні змінюватися і варіюватися в залежності від політичних програм, оскільки в будь-якому випадку забезпечення національної безпеки – це забезпечення повноти державного суверенітету, який не залежить від політичної програми правлячої партії, а є цілком самостійною державно-правовою категорією.

О.П. Дзьобань під національного безпекою розуміє показник здатності суспільства й держави, що захищають національні інтереси самостійно чи разом з іншими дружніми країнами (народами, націями), стримувати або усувати внутрішні й зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу, економічному розвитку, іншим важливим елементам духовної й матеріальної життєдіяльності; ступінь захищеності інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз [5, с. 332–335]. Усе описане вище існує безвідносно політичних програм та політичних амбіцій тих еліт, які прийшли до влади та формують органи держави, оскільки вони є похідними від засад та цілей розвитку нації, держави в цілому. У такому контексті політичний вимір національної безпеки виступає скоріше площиною оцінки відповідності поглядів політичного керівництва та запроваджуваних ним стратегій національної безпеки суспільним очікуванням та цінностям, усталеним і прийнятим у суспільстві.

А.І. Семенченко в цьому контексті зазначав про те, що політичне керівництво країни своєю першочерговою місією має забезпечення послідовності реалізації тих цілей забезпечення національної безпеки України, які відповідають найбільшим суспільним запитам, найактуальнішим не в короткостроковій, а в довгостроковій стратегічній перспективі [10, с. 92–94]. Це нас повертає до проблеми впливу політичних партій, політичного керівництва країни на формування системи національних цінностей національної ідеї, цивілізаційного вибору нації. На сьогодні він сформований таким чином, що головним стратегічним пріоритетом є європейська інтеграція, отримання статусу економічно розвиненої країни з високим рівнем лібералізації економіки й беззаперечним дотриманням демократичних стандартів публічного управління.

Натомість система геополітичних сил та впливів, які сформувалися навколо нашої держави, демонструє існування доволі потужних різнонаправлених сил впливів, в тому числі і в політичному середовищі, політичному керівництві країни, які перетворюють національну безпеку на предмет політичних маніпуляцій, політичного протистояння.

При цьому національна безпека виступає і об'єктом державної політики, тобто вона входить у склад предмету державно-політичного впливу, який політична еліта реалізує через інститути держави.

У такому контексті О.В. Адамчук, О.М. Дмитренко та С.В. Салюк зазначають, що національна безпека – це «міра (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, джерелами яких є процеси, явища, події тощо, а також дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які перебувають на території держави і є під її юрисдикцією, так і тих, що знаходяться поза межами території держави і не підпадають під її юрисдикцію» [2, с. 232]. На законодавчому рівні національна безпека України визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [9]. Так, Закон України «Про національну безпеку України» ідентифікує національну безпеку як предмет та одночасно об'єкт державної політики. Він ідентифікує основні ризики, потенційні загрози та засади побудови системи їх подолання, протидії і попередження.

Існування цього закону свідчить про стабільність системи державного управління безпечним середовищем, щонайменше на рівні принципів та засад формування державної політики, визначеності основних ціннісних орієнтирів в системі її забезпечення, побудови відповідної інституційної складової. Усе це свідчить про те, що система забезпечення національної безпеки, як об'єкт державної політики, повинна бути максимально звільнена від ризиків, пов'язаних із кон'юнктурністю політичних цілей правлячої еліти в державі.

Розглядаючи національну безпеку в такому контексті, слід звернути увагу на те, що об'єктивно її нинішній стан є наслідком реалізації неефективного політичного курсу президентом В. Януковичем, що призвело до агресії з боку Росії та розпалювання міжнародних та міжконфесійних конфліктів у різних регіонах України. Це свідчить про те, що подальші спроби нових політичних еліт та нового політичного керівництва подолати негативні наслідки об'єктивно стали предметом їхньої політичної програми і водночас – об'єктом державного регулювання. Це надзвичайно небезпечне поєднання, коли політичні інтереси та амбіції, які мають яскраво виражений кон'юнктурний характер, збігаються із цінностями, принципами та національними інтересами, які повинні мати стратегічний характер, для того щоб забезпечити саме існування держави України, захисту її суверенітету та незалежності.

Разом із тим, «беручи до уваги нинішню внутрішньополітичну ситуацію в країні, а також невщухаючу гібридну агресію з боку Російської Федерації, розробка й запровадження нових науково-обґрунтованих підходів щодо забезпечення національної безпеки в Україні виступає одним із пріоритетів сучасного етапу українського державотворення, що безпосередньо впливає на процеси в соціально-економічній, політичній, морально-психологічній та інших сферах життєдіяльності українського суспільства» [11]. Отже, політичний вимір національної безпеки набуває нових форм та обрисів доктринального змісту, який виражається через стратегічні пріоритети розвитку держави. Тому національна безпека, а точніше її стабільність перетворюється в наукову категорію, практична реалізація якої одночасно відбувається через нормотворчу діяльність органів державної влади. Тому, на думку О. Вонсович, національна безпека повинна детермінуватися за окремими самостійними сегментами, напрямками та сферами, кожна з яких повинна мати самостійну мету, інституційне забезпечення та втілюватися у відповідних стратегічних документах. [3, с. 180–182]. Геополітичний вектор в напрямку євроінтеграції є зовнішнім проявом політичного курсу конкретної політичної партії, яка прийшла до влади, але спромоглася, в силу

підтримки більшості населення країни, трансформувати політичний лозунг у конкретний напрям і прояв державної політики.

У такому контексті політичний вимір національної безпеки розкривається через політичну відповідальність влади, її спроможність інтегрувати в суспільну свідомість власні політичні цінності, перетворивши їх на елементи національної ідеї, національні інтереси, тобто ті детермінанти, які підлягають захисту в контексті забезпечення національної безпеки. Такий синтез демонструє певну стійкість у контексті реалізації владою завдань забезпечення національної безпеки, оскільки ці завдання є продовженням політичної платформи тих еліт, які сформували владні структури за результатами політичних процесів (виборів органів державної влади).

Окремо слід вернути увагу і на такий політичний вимір національної безпеки, в якому одна із її складових частин визначається як політична безпека та демонструє стан стабільності політичних процесів, політичної еліти тощо. Тобто політична стабільність, як елемент національної безпеки, демонструє рівень та міру відповідності тих чи інших політичних гасел, змісту політичних процесів, реальних інтересів політичних еліт національним інтересам та системі національних цінностей. І хоча в такому контексті політична безпека виступає скоріше засобом порівняння та політичного аналізу на відповідність цінностей тих чи інших політичних партій цінностям цивілізаційним, прийнятим у суспільстві, все ж таки саме політична безпека демонструє та розкриває закономірності використання національної безпеки та її стану як засобу політичної боротьби.

На думку В.П. Циганова, «стан або якість політичної безпеки необхідно визначати не стільки за непохитністю державно-політичного ладу, якому вона притаманна, скільки за тим, якою мірою вона сприяє нейтралізації соціально-політичних конфліктів і процвітання України в умовах викликів, ризиків і небезпечних невизначеностей сучасного світу [13, с. 17]. Тобто дослідник виходить із того, що політична безпека є одним із індикаторів або передумов забезпечення національної безпеки. Іншими словами, стабільність політичної системи, якість та непохитність політичної безпеки у країні означає стабільність розвитку та є запорукою формування національної безпеки.

В.П. Горбулін та А.Б. Качинський більш системно розглядають політичну безпеку, визначаючи її як комплекс заходів, спрямованих на збереження конституційно легітимізованого політичного ладу тієї чи іншої держави, забезпечення державотворення та конструктивної політики [4, с. 260]. Тобто політична безпека є не просто запорукою формування стабільності системи забезпечення національної безпеки – вона розкриває основні детермінанти та закономірності такої системи.

У такому контексті нам уявляється, що стабільність у політичній сфері призводить до того, що цілі та напрямки забезпечення національної безпеки, національні інтереси можуть бути предметом політичної боротьби, кон'юнктурними проявами інтересів політичних партій, але вони в будь-якому випадку відповідатимуть реальним суспільним запитам та потребам цивілізаційного розвитку держави. Це укріплює політичну стабільність через спадкоємність влади, тобто збереження стратегічного курсу розвитку держави через те, що такий курс є основним політичним запитом суспільства, а тому постійно буде перебувати в якості центрального програмного імперативу політичних партій, які ступають у боротьбу за владу.

Із цього приводу слушно видається позиція О. Косілової, яка акцентує увагу на тому, що політична безпека є сукупністю заходів для виявлення, попередження й усунення тих факторів, що можуть завдати шкоди політичним інтересам країни, народу, суспільства, громадян, обумовити політичний регрес і навіть політичну загибель держави, а також перетворити владу і політику із творчої, конструктивної в руйнівну силу [7, с. 74]. Тобто ототожнюючи політичну безпеку із безпекою політичного курсу держави, дослідниця ставить питання можливості її дотримання на етапі виборів, тобто на етапі зміни політичних еліт. Політична безпека як концепт безпеки влади, забезпечення держави від, так би мовити, «негативної влади» повинно стати основним напрямком державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Але досягнення таких цілей повинно відбуватися засобами запровадження таких принципів та засад побудови політичних процесів.

Отже, політичний вимір національної безпеки розкривається ще й в тому, що саме засобами регулювання політичних процесів забезпечується стабільність у суспільстві, спокійна зміна влади або її спадковість, тобто послідовне перебування однієї політичної еліти при владі декілька каденцій. При цьому цілі національної безпеки досягаються через відсутність соціальної напруги через зміну влади, як це вже відбувалося в історії сучасної України в 2004, 2010 та 2014–2019 роках, коли зміна політичних еліт призвела до руйнівних наслідків суттєвого погіршення стану

національної безпеки. Тобто стабільність політичної системи, передбачуваність політичних процесів, транспарентність процесу зміни влади – все це запорукою забезпечення національної безпеки, мінімізації політичних ризиків та формування усталеної системи національних інтересів, які не змінюються в процесі задоволення кон'юнктурних потреб політичних партій та еліт.

Висновки. Розкриваючи сутність національної безпеки через призму політичного виміру даної державотворчої категорії, слід зробити висновок про те, що природа національної безпеки для цілей політичної сфери неоднорідна.

Так, система цілей національної безпеки, національних інтересів, а також система загроз національної безпеки частіше за все виступають засобом політичних спекуляцій та політичної боротьби. Політичні партії проголошують власне бачення цивілізаційних цінностей та політичний курс для країни, який не завжди співпадає з реальними очікуваннями суспільства, бо відповідає нагальним потребам держави в процесі забезпечення власного суверенітету та незалежності. Тому в цьому контексті політичний вимір національної безпеки уявляється кризовою сферою, а політичні процеси підлягають пильному нагляду з боку держави з метою недопущення деформації системи цивілізаційних цінностей та штучної заміни обраних векторів розвитку держави.

Національна безпека виступає об'єктом державної політики. Такий вимір національної безпеки демонструє потенційну можливість забезпечення стабільності державотворчих процесів через формування системи стратегічних документів, законодавчих актів, в яких закріплюватимуться основні засади формування державної безпекової політики, визначатимуться пріоритети розвитку держави та національні інтереси, визначатимуться основні ризик для національної безпеки.

Окремо національна безпека розкривається через одну зі своїх складових частин – політичну безпеку, яка означає таку якість політичних процесів, яка задовольняє стратегічним інтересам розвитку держави, а отже, мінімізує можливі політичні ризики та настання політичних криз.

Список використаних джерел:

1. Абрамов В.І., Афоніна О.Г. Національна безпека як філософська категорія. *Державне управління: теорія та практика*. 2010. № 1. С. 1–7.
2. Адамчук О.В., Дмитренко О.М., Салюк С.В. Загальний аналіз різних аспектів національної безпеки України як поняття в сучасних наукових дослідженнях. *Theory and Practice of Public Administration*. 2018. № 4(63). С. 229–236.
3. Вонсович О. Стан національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1-2. С. 177–185.
4. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України : монографія. Київ : «НВЦ Євроатлантикінформ», 2007. 592 с.
5. Дзьобань О.П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення) : монографія. Харків : Константа, 2006. 440 с.
6. Їжа М.М., Овчаренко Ю.О. Державна політика щодо стратегій забезпечення національної безпеки України. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2011. Вип. 8. С. 10–24.
7. Косілова О. Політична безпека в системі національної безпеки України. *Правова інформатика*. 2011. № 1. С. 72–78.
8. Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку). Ірпінь, 2000. 304 с.
9. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
10. Семенченко А.І. Теоретико-методологічні засади визначення, класифікація та оцінки системи загроз національної безпеки і рекомендації щодо їх удосконалення. *Вісник НАДУ*. 2007. № 3. С. 86–108.
11. Сьомін С. В. Концепт аксіологічної парадигми засадничих принципів і ціннісних засад забезпечення національної безпеки України. URL : <https://niss.gov.ua/en/node/195>.
12. Функції та завдання системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. № 3-4. С. 14–24.
13. Циганов В.П. Політична безпека і безпечна політика : складові, ознаки, стан, тенденції. Київ : Ніка центр, 2006. 112 с.